УДК 81’42+81’253

С. Ю. Юхимець

ПРОБЛЕМА КОМПРЕСІЇ У СИНХРОННОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Стаття присвячена основним підходам до вивчення синхронного перекладу взагалі і механізму мовної компресії в процесі синхронного перекладу зокрема. В результаті дослідження виявлено, що до граматичних причин процесу компресії в англійському перекладі українських синтаксичних одиниць можна також віднести той факт, що з двох наявних способів передавання предикативності — дієслівного й іменного — останній в англійській мові дедалі більше набуває характеру тенденції. Ця тенденція англійської мови виявляється в пріоритеті уживання складених іменних присудків замість українських повнозначних дієслівних форм.

Ключові слова: *синхронний переклад, механізм мовної компресії, дієслівна й іменна предикативність, повнозначна дієслівна форма.*

Статья посвящена основным подходам к изучению синхронного перевода вообще и механизма речевой компрессии в процессе синхронного перевода в частности. В результате исследования выявлено, что к грамматическим причинам компрессии в английском переводе украинских синтаксических единиц можно отнести также тот факт, что при выборе способа перевода сказуемого при помощи глагольного или именного — последний в английском языке все больше приобретает характер тенденции. Эта тенденция английского языка проявляется в приоритете употребления составных именных сказуемых вместо украинских знаменательных глагольных форм.

Ключевые слова: *синхронный перевод, механизм речевой компрессии, глагольное сказуемое, именное сказуемое, полная форма глагола.*

The article is focused on the study of speech compression mechanism in simultaneous interpretation. The study has revealed the grammatical reasons of speech compression in English translation of Ukrainian syntactic units. When translating from Ukrainian into English the simultaneous interpreter is to choose between verbal and nominal predicates. Due to the English tendency towards the nominal predication it becomes a kind of tendency in Ukrainian-English translation. The above mentioned tendency is found in the usage of compound nominal predicate instead of verbal forms.

Key words: *simultaneous interpretation, speech compression mechanism, verbal predicate, nominal predicate, verbal forms.*

© Юхимець С. Ю., 2014

В сучасних умовах глобалізації, коли розширюються ринки, виникають нові ділові та культурні зв'язки між народами та державами, а в суспільстві поширюються такі види комунікації як міжнародні конференції, семінари, симпозіуми, роль перекладачів-синхроністів зростає, що зумовлює підвищені вимоги до синхронного перекладу.

Необхідність забезпечувати прийнятну якість перекладу змушує перекладача-синхроніста користуватися такими засобами, що дозволяють мінімізувати інформаційні втрати через екстремальні умови своєї роботи, насамперед, процеси одночасного слухання оригінального тексту та його відтворення мовою перекладу. Труднощі виникають, у першу чергу, через брак часу, необхідність зберігати певний ритм мовлення, через розбіжності у синтаксичних структурах мов, а також через неможливість зробити точний прогноз подальшого ходу міркувань оратора. При цьому швидкість мовленнєво-розумових операцій у синхронному перекладі для кожного перекладача є індивідуальною та мають місце певні межі, викликані навичками і перекладацькими здібностями.

В рамках загальних досліджень різних аспектів синхронного перекладу окремий інтерес представляє вивчення механізму мовленнєвої компресії, який відбувається водночас із самим процесом синхронного перекладу. Це — природне явище, що супроводжує синхронний переклад.

Актуальність дослідження. Якщо психолінгвістична природа механізму компресії вже достатньо вивчена, кількісні характеристики компресії для ряду мовних комбінацій визначені, основні прийоми компресії виділені, то трансформації синтаксичної та лексико-семантичної структури висловлювання, характерні для синхронного перекладу з української на англійську мову, уявляються недослідженим аспектом.

Постановка проблеми. Глибинні дослідження синхронного перекладу розпочалися відносно нещодавно, у другій половині XX століття, і розвивалися паралельно з дослідженнями у галузі психолінгвістики. Специфіка і механізми реалізації перекладу привертали увагу не лише лінгвістів, але й спеціалістів інших галузей, зокрема, психологів і психолінгвістів, причому останні або вивчали переклад як такий, або використовували його як основу для експериментальних досліджень у сумісних галузях [1].

Насамперед це праці таких дослідників, як Е. В. Бреус, В. С. Виноградов, Л. Виссон, В. Н. Комиссаров, Л. К. Латишев, М. Ледерер,

Р. К. Миньяр-Белоручев, Г. В. Чернов, А. Д. Швейцер, А. Ф. Ширяєв. Зокрема, А. А. Леонтьєв, С. Б. Бенедиктов, Д. І. Єрмолович, а також ряд інших вчених висували гіпотези щодо реалізації одночасності процесів слухання і говоріння на основі рівневого розподілу уваги, Клод Шеннон розробляв теорію надмірності мови і мовлення, В. А. Артемов у своїх дослідженнях приділяв увагу механізму реалізації мовної компресії, В. Г. Гак, А. И. Смирницький розглядали окремі аспекти граматики и синтаксису в усному перекладі.

Вивчення мовної компресії у вітчизняній лінгвістиці дотепер було представлено в основному дослідженнями, присвяченими синхронному перекладу з англійської на російську і українську мови [2; 3; 4; 5; 6]. У цьому випадку необхідність компресії найбільш очевидна, оскільки обумовлена перевищенням середньої складової довжини слова в російській і українській мовах над середньою довжиною слова в англійській мові. Мовна компресія неминуча також при направленні синхронного перекладу з української мови на англійську, але розгляд синхронного перекладу спонтанного мовлення як основи для дослідження явища мовної компресії при напрямку перекладу з української мови на англійську все ще є майже не дослідженим явищем у сучасному перекладознавстві.

Мета дослідження. Виявити та дослідити граматичні причини процесу компресії в синхронному перекладі українських синтаксичних одиниць англійською мовою.

Професійний синхронний переклад — це переклад, здійснюваний в особливих умовах. Для нього характерні нерівні умови породження мовлення мовою оригіналу та мовою перекладу, дефіцит часу, а також підвищена психічна напруженість, причиною якої є усвідомлення синхронності двох видів діяльності, що протікають в умовах втрати звичних форм контролю над процесом мовлення, що тягне за собою відчуття невпевненості у правильності дій. Втім, синхронний переклад — це не тільки застосування навичок говоріння в процесі слухання, але також і певний план діяльності, який синхроніст використовує при здійсненні перекладу [1].

План комунікативної діяльності являє собою набір певних стратегій, використовуваних синхронним перекладачем в конкретних перекладацьких ситуаціях. Серед стратегій, що використовуються в синхронному перекладі, можна виділити, наприклад, стратегію проб і помилок, стратегію очікування, стратегію лінійності, стратегію компресії, стратегію декомпресії та інші.

Компресія мовлення — це "...такое ее сжатие, определенное специфическими условиями общения, при котором в ней сохраняется только то, что необходимо для данной задачи общения, а все остальное отметается" [7].

По суті мовна компресія породжується специфічними умовами діяльності синхронного перекладача (часовими обмеженнями і одночасністю процесів слухання мови оратора і породження мовлення мовою перекладу), і її розміри визначаються необхідністю збереження рівного темпу мови перекладача мовою перекладу.

Мовленнєва компресія, таким чином, являє собою форму пристосування перекладацьких дій до умов діяльності. Зокрема, Г. В. Чернов виявляв розміри компресії шляхом зіставлення текстів, в яких було застосовано явище компресії, отриманих в результаті синхронного перекладу з текстами, виконаними письмово. У результаті з'ясувалося, що компресія при перекладі може досягати 30–37 %. Основний фактор, що впливає на розміри компресії вихідного повідомлення, — це швидкість мови оратора [8].

Проблема швидкості відправлення вихідного повідомлення розглядалася багатьма дослідниками (Д. Гервер, Г. Барік, Р. Сеттон) і визнавалася вирішальним фактором, що справляє значний вплив на якість перекладу. Зокрема, Д. Селесковіч вважала, що при темпі мови 100–120 слів на хвилину можливий нормальний синхронний переклад даного повідомлення. При темпі мови більше 200 слів на хвилину, на думку Д. Селесковіч, скільки-небудь прийнятний синхронний переклад неможливий.

Таким чином, ми можемо дійти висновку, що компресія, як правило, використовується коли:

- темп мови оратора досить високий;
- у вихідному повідомленні присутні повтори;
- у вихідному повідомленні є незначущі слова;
- думка оратора може бути виражена за допомогою меншої кількості слів.

За способом реалізації компресію можна розділити на складову, синтаксичну, лексичну і семантичну. Говорячи про прийоми мовної компресії в синхронному перекладі, необхідно відзначити, що вона здійснюється шляхом синонімічних або близьких до них замін слів, словосполучень і пропозицій більш короткими словами, словосполученнями і реченнями, опущенням відрізків, дублюючих інформацію, яка міститься в попередньому контексті, опущенням смислових оди-

ниць, надлишкових в конкретній ситуації спілкування, і опущенням смислових одиниць, надлишкових з точки зору завдання комунікації.

Ці прийоми, як правило, реалізуються паралельно з механізмом імовірнісного прогнозування. Крім того, мовна компресія супроводжується семантичними трансформаціями. По-перше, відбувається стиснення лексико-семантичної структури речень через скорочення і опущення семантичних компонентів. По-друге, спрощується семантико-синтаксична організація речень і зазвичай посилюється образотворчий характер синтаксичних зв'язків [1].

Без сумніву, якісні та кількісні показники компресії будуть варіюватися залежно від мовних комбінацій.

При усному перекладі з англійської на російську, наприклад, текст може збільшитися у більш, ніж два рази [1]. Так само й усний переклад з англійської на українську призводить до збільшення тексту, інколи досить суттєво. Можна припустити, що при перекладі з української англійською повинно, навпаки, відбуватися скорочення загального обсягу тексту (за рахунок відсутності закінчень, меншої складової довжини слів в англійській мові тощо), що повинно було би полегшити завдання синхронного перекладача і скасувати необхідність застосування компресії. Однак, згідно зі спостереженнями, компресія також широко використовується в українсько-англійській комбінації.

Розглядаючи питання граматичної компресії при перекладі з української мови на англійську, необхідно звернутися до проблеми співвідношення синтетизму української мови й аналітизму англійської мови. Останні дослідження, проведені зокрема К. Кузьміною [9], свідчать про те, що явище компресії та компактності на одних мовних ділянках компенсує наявність великої кількості громіздких дієслівних конструкцій на інших мовних ділянках, які є однією з характеристик аналітичної системи англійської мови. Без компресії англійський синтаксис здавався б надто громіздким. Наявність в англійській мові великої кількості не тільки дієслівних, а й іменних синтаксичних конструкцій ще раз підтверджує той факт, що носії аналітичних мов для передавання окремих квантів інформації схильні концентруватися не на словах, як це відбувається в синтетичних мовах, а на цілісних синтаксичних блоках.

Останнє пояснює певну "лексичну" або словесну "надлишковість" [9: 13] української мови порівняно з англійською мовою, що виявляється при застосуванні міжмовної трансформації номіналізації, коли українські дієслівні семантично розгорнуті синтаксеми

перетворюються на компактні англійські номінативи. Розглянемо функціонування цього явища у синхронному перекладі з української на англійську мову на прикладах:

Громади тих віросповідань, *які перебувають* у меншості, будуть такі вдячні, що зберігатимуть вірність цьому державному ладові.

The religious community in minority will be so thankful that will keep fidelity to this political system.

Державний департамент США має намір провести конкурс на отримання грантів загальною сумою $300 тис. для проведення моніторингу дотримання прав людини і свободи преси в Україні.

US State Department is going to hold a $300,000 grant competition to monitor human rights and freedom of the press in Ukraine.

У цих прикладах процес номіналізації внаслідок застосування міжмовних перетворень призводить до компресії на глибинному та на поверхневому рівнях через вилучення особової форми дієслова "перебувають" (1-й приклад) та віддієслівних абстрактних іменників "отримання" та "дотримання" (2-й приклад), які, так само як і їх дієслівні "твірні основи", мають динамічну семантику.

Саме зазначений вище аналітизм англійської мови пояснює її здатність утворювати подібні компактні конструкції, складені з низки слів, між якими відсутні будь-які граматичні позначення синтаксичних зв'язків, і тим самим невідповідність у даному контексті між розгорнутою українською фразою з динамічними семами й англійською номінативною фразою, в якій останні перебувають в імпліцитному стані.

До граматичних причин процесу компресії в англійському перекладі українських синтаксичних одиниць можна також віднести той факт, що з двох наявних способів передавання предикативності дієслівного й іменного — останній в англійській мові дедалі більше набуває характеру тенденції. Ця тенденція англійської мови виявляється в пріоритеті уживання складених іменних присудків замість українських повнозначних дієслівних форм:

Глобалізація об'єктивно сприяє розвитку плюралістичних поглядів не тільки у суспільстві загалом, а й у кожній окремій особистості.

Globalization is objectively conductive to the development of pluralistic vuewpoins not only in society on the whole, but in each individual person.

На думку В. Каушанської, така тенденція пояснюється існуванням в англійській мові "принципу роздільного втілення лексичних і граматичних значень, який у сучасній англійській мові проводиться

не лише в її граматичній системі, а й у лексичній". Сам цей принцип, своєю чергою, випливає з аналітизму англійської мови, в якій різні граматичні характеристики понятійних слів (здебільшого дієслів) передаються за допомогою допоміжних дієслів [10]. Адже у складених іменних присудках англійські дієслова-зв'язки, які кількісно і якісно на певних мовних ділянках є більш функціональними, ніж їхні українські еквіваленти, також виступають в ролі своєрідних допоміжних дієслів.

Варто також зазначити, що на поверхневому рівні англійська структура "дієслово-зв'язка + іменна частина", являючи собою чіткий синтаксичний блок, разом з іншими англійськими аналітичними структурами бере активну участь у структуризації англійської мови. Крім того, прагнення до чітко структурованого синтаксису речення спричиняє утворення на основі моделі "дієслово-зв'язка + іменна частина" численних сталих виразів на зразок "to be under pressure", "to be in operation" тощо. Саме ця особливість англійської мови найбільшою мірою пояснює компресію у перекладі українських повнозначних дієслівних форм за допомогою англійського складеного іменного присудка.

Необхідно зазначити, що в перекладі з української мови на англійську ми можемо спостерігати не лише тенденцію англійської мови до компактності та вилучення надлишкових динамічних сем, а й тенденцію, яка здебільшого спостерігається в перекладі з англійської мови на українську, а саме високу частотність використання, порівняно з українською мовою, англійських дієслівних складних граматичних і лексико-граматичних конструкцій з неособовими формами дієслова, що можуть відповідати українським формам дієслова в складі підрядних речень та інших синтаксичних конструкцій [9].

Можна зробити висновок, що мовна компресія — багатогранне лінгвістичне явище, яке можна поділити на види в залежності від різних характеристик і яке має прояви на усіх мовних рівнях.

Розглядаючи способи реалізації мовної компресії у синхронному перекладі (українсько-англійська пара) необхідно відмітити, що вона відбувається шляхом: 1) випущення змістовних одиниць, надлишкових у конкретній ситуації спілкування; 2) випущення одиниць, надлишкових з точки зору комунікаційного завдання; 3) випущення одиниць, дублюючих ту інформацію, що міститься у попередньому контексті; 4) випущення певних одиниць через специфічні умови роботи перекладача; 5) випущення окремих одиниць чи відрізків пові-

домлення через семантико-синтаксичні відмінності у мові оригіналу та мові перекладу.

Якщо мовець промовляє текст у середньому чи швидкому темпі, перекладачу важко, а інколи і неможливо навіть просто проговорити повний текст перекладу за час мовлення оратора. Проблема вирішується за рахунок мовленнєвої компресії, яка, у свою чергу, зумовлена принципом економії мовленнєвих зусиль [11], а також намаганням синхроніста зберегти у своєму мовленні максимальну кількість пауз, щоб уникнути необхідності одночасно слухати і говорити.

Цей аспект виключно цікавий для вивчення, оскільки дослідження в даній сфері дозволять на основі системи міжмовних відповідностей розробити ряд методичних рекомендацій у допомогу вивчаючим синхронний переклад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ширяев А. Ф. Синхронный перевод: деятельность синхронного переводчика и методика преподавания синхронного перевода / А. Ф. Ширяев. — М., 1979.
2. Виссон Л. Практикум по синхронному переводу с русского на английский. — М.: Р. Валент, 2000. — 200 с.
3. Виссон Л. Синхронный перевод с русского на английский. — М.: Р. Валент, 1999. — 243 с.
4. Гофман Е. А. К истории синхронного перевода // Тетр. переводчика. — № 1. — М.: Междунар. отношен., 1963. — С. 20–22.
5. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. — М.: Наука, 1982. — 158 с.
6. Зимняя И. А., Чернов Г. В. Вероятностное прогнозирование в процессе синхронного перевода // Предварительные материалы экспериментальных исследований по психолингвистике. — М.: Ин-т яыкозн. АН СССР, 1973. — С. 110–116.
7. Артемов В. А. Психология обучения иностранным языкам / В. А. Артемов. — М., 1966.
8. Чернов Г. В. Синхронный перевод: речевая компрессия — лингвистическая проблема // Чернов Г. В. Тетради переводчика. — М., 1969.
9. Кузьміна К. А. Трансформація номіналізації в англо-українському та українсько-англійському напрямках перекладу: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 “Перекладознавство” / К. А. Кузьміна. — Київ, 2004. — 18 с.
10. Каушанская В. Д. Грамматика английского языка: Пособие для студентов пед. ин-тов и ун-тов / В. Д. Каушанская. — М.: Фирма “Страт”, 2000. — 318 с.
11. Василевский А. Л. О компрессии речи на разных уровнях / А. Л. Василевский, Ю. М. Эмдина // Уровни языка и их взаимодействие. — М.: Моск. пед. ин-т ин. яз., 1987. — С. 37–38.

Стаття надійшла до редакції 06.02.14